

שרי הטבעות

"שמע ישראל ה' א-להינו ה' אחד". פסוק זה שבפרשתנו הפך סמלה של האמונה היהדות ושל קידוש השם. מבין הדברים הרבים שנכתבו על פסוק מופלא זה, רוצה אני להביא כאן רק את פירושו של רש"י. לדבריו, הפסוק מלמד אותנו ש"ה' שהוא א-להינו עתה ולא אלהי העובדי כוכבים, הוא עתיד להיות ה' אחד... ונאמר (זכריה יד, ט) "בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה ה' אֶחָד וְשֵׁמוֹ אֶחָד". מורי פרופ' שושני לימד אותנו שהנבואה על "ה' אֶחָד" מבטאת את האמונה בניצחון המונותיאזים. לכאורה הנבואה התקיימה, אלא שכל דת קורא לא-להים בשם אחר, וזאת, עילה מספקת למלחמות דת. לסיום הנבואה "וְשֵׁמוֹ אֶחָד", ולהכרה שהא' האחד הוא אותו א', עדיין אנו מצפים.

הקונפליקט בין הדתות המונותיאסטיות מצא את ביטויו במשל קלאסי: סיפור שלוש הטבעות. הניסוח האחרון לסיפור מצוי במחזהו של גוטהולד אפרים לסינג 'נתן החכם' (1779). הוא מבוסס על אחד מסיפורי ה'דִּקְמָרוֹן' של בוקצ'יו, בו איש יהודי, מלכיצדק, מספר אותו לצלאח אָדין. לסינג הפך את מלכיצדק לנתן, ועיצב אותו על פי דמותו של משה מנדלסון, גיבור ההשכלה, הנאורות בלשון זמננו.

לשאלת השולטן 'מהי הדת האמיתית?' עונה היהודי במשל: טבעת בעלת סגולות מופלאות עברה מדור לדור, מאב לבן הנבחר. אחד האבות בשרשרת התקשה בכך. שלושת בניו היו אהובים עליו. כדי לא לפגוע באף אחד מהם פנה לצורף שעשה שני העתקים של הטבעת, העתקים כה מוצלחים עד שאי אפשר היה להבחין ביניהן לבין הטבעת המקורית. האב התייחד עם כל אחד בניו, בירך אותם ונתן לכל אחד מהם טבעת. כל אחד מהם היה משוכנע שבידיו הטבעת המקורית. למותר להוסיף את הנמשל. שלושת האחים הם היהדות, הנצרות והאיסלאם...

נוסח קדום של הסיפור מצוי ב'שבט יהודה' לר' שלמה אבן וירגא (מהד' שוחט, עח). ניקולאז די וואַלְנֶסִיָה מסית את המלך דון פדרו נגד היהודים: המלך עומד לצאת למלחמה נגד הכופרים המוסלמים, אך מה עם הכופרים שבתוכנו, היהודים? "אין אני דואג אלא מעזותם, אשר על פניך, אדוננו, יאמרו שדתך דת שקרית". המלך פונה אל חכם יהודי, אפרים אבן שאנגיו (או סנצ'ו), שבתשובה לשאלתו מביים מעין מקרה שהיה: "קיללוני היום על לא חמס. כי זה חודש ימים שהלך שכני למרחוק, ולשני בניו כדי לפייסם הניח שני אבנים יקרות. ועתה באו שני האחים אלי ובקשו ממני שאודיעם סגולת האבנים וההבדל בין זו לזו. ואמרתי להם: מי היודע בזה יותר מאביכם? הנה הוא אומן גדול בהכרת האבנים וציורם, הנקרא לפידאריו (lapidario). שילחו אליו והוא יגיד לכם האמת". הנמשל ברור מאליו: "הנה עשו ויעקב אחים היו, ונתן לכל אחד אבן, ואדוננו שואל: איזו

יותר טובה? ישלח מלכנו ציר לאבינו שבשמים, כי הוא הלפידארו הגדול והוא יאמר הבדל האבנים".

המשל שב'שבט יהודה' שקוף יותר. הוא בא לאפשר ליהודי להתחמק מוויכוחים דתיים, שהיו לחלוטין לא הוגנים, ומסוכנים. ב-1263 כפה המלך על הרמב"ן וויכוח פומבי בברצלונה עם פבלו כריסטיאני, המומר, הבוגד והרודף. הרמב"ן עמד בכבוד במשימה, אלא שהנזירים קראו אותו לדין על השמצת הנצרות, וגם האפיפיור קלמנס הרביעי הצטרף אליהם. בקושי רב הוא הצליח להמלט מספרד. לא לחינם בשלושת הסיפורים, המספר הוא יהודי. מניסיונו, הוויכוחים רק הוסיפו שמן למדורות השנאה. אלא, שיש בסיפור הזה הרבה יותר מאשר התחמקות.

איש בטבעתו יחיה

משל מוצלח מאפשר לנו לשנות את פרטיו, ומתוך כך את משמעותו. נרשה זאת לעצמנו. יהודי אפולוגטי פחות, היה מספר שהאב נתן את הטבעת לאחד הבנים, ואחיו, מתוך קנאה שהפכה לאנטישמיות, זייפו העתקים. בדור אחר, יכול היה להוסיף, שדרכי הזיוף היו עמוקים יותר. דמות הופיע לאחד האחים בחלום ובישרה לו: "אני אבי אבות השושלת. אחד מזקניך זייף את הטבעת לפני דורות. עשה לך טבעת חדשה, ואני אברך אותה". לסינג שינה את הסיפור לכיוון ההפוך. לדבריו, הטבעת האמיתית אבדה. לשם חיפוי הכין האב שלוש טבעות מזויפות.

מאחורי השינוי המתוחכם של לסינג, עומדת הנאורות ששללה את תקפות הדתות ההיסטוריות. אך מה נטען בשינוי זה? שהנאורות מצאה את הטבעת המקורית שהלכה לאיבוד. מעכשיו לפנינו ארבע טבעות, ועוד היד נטויה. בעולמנו סיפור הטבעות תקף. אנו חלוקים בינינו בסוגיות רבות: פוליטיות, תרבותיות ורוחניות. בכל סוגיה נעמוד בפני טבעות שונות המתיימרות להיות אמיתיות, ואנו נצטרך להכריע בתנאים של אי-וודאות וחוסר ידע. אצל הפוסט-מודרניסטי. כל טבעת היא סיפר, נרטיב, ואסור לטעון שיש עדיפות לנרטיב כלשהו על פני האחרים. אין מקורי ומזויף. זהו מסר פלורליסטי של הוגים עייפים, עבורם הכל כבר שווה-ערך. אין טעם לחפש את האמת, איש בטבעתו ובאמונתו יחיה! לא כדאי להתאמץ וודאי לא למות בעד טבעת. סנצ'ו ומלכיצדק ניסו להעביר מסר מורכב יותר. אי אפשר להוכיח באופן אובייקטיבי בפני בית משפט, שהטבעת שאני מאמין בה היא האמיתית. בית המשפט יפסוק: 'זכאי מחוסר ראיות'. ולמרות זאת, האם אין עניין ציבורי בידיעת האמת? בנפשנו היא. מה שאין אנו יכולים להשיג בעזרת בית המשפט התבוני, עלינו לחפש בקפיצת האמונה.

בין לסינג לטולקין

סיפרנו ועיבדנו את המשל, אך טרם הבנו אותו עד תומו. מהן אותן הסגולות שהטבעת מעניקה. לפי לסינג "מכח הטבעת יהיה לראש הבית". לפי מלכיצדק יוכל בעל הטבעת "לנחול את כל כבוד שלטון הבית". הסגולה היא - זכות לשלוט?! יצר הרע לא-יהודי בעליל. הוא מתאים לניצ'שה, לא לפרויד. במקורות היהודית למדנו משהו אחר על טבעות. לפעמים נתפסת הטבעת כאובייקט מאגי, אך עליה נאמר: "וְנִחַתְּם בְּטִבְעַת הַמְּלֶכֶךְ" (אסתר ג, יב). הטבעת נושאת את החותם, ורבי חנינא לימד אותנו (שבת נה ע"א) ש"חותמו של הקב"ה - אמת". אכן, בוויכוחיו עם הנצרות הראה משה מנדלסון, נתן החכם המקורי, שהסובלנות היא הסגולה המוכיחה את אמיתות הטבעת. אני חייב לחפש את האמת, לדבוק בה, אך להיות סובלני כלפי הטועים. ההוכחה המכרעת שטבעת הא-להים בידינו, אינה לא בסלים בכדורסל ולא בניצחון במלחמה. אף לא ב"להיות נאהב"! זאת תחרות אבודה מראש, ההוכחה מצויה באפשרות לאהוב; להאמין שהקב"ה אוהב את כל מעשי ידיו. ואולי הראי"ה קוק היה מוסיף, שכאשר הוא הרשה שיזייפו טבעות, דאג שבכל אחת מהן ישכנו כמה ניצוצות של האמת.

לאהוב את כולם? ואולי הסיפור עדיין זקוק לתיקון. אמנם כן, הסיום החדש נכתב במיתוס המודרני שטולקין יצר: 'שר הטבעות'. גם שם יש טבעת בעלת כוחות אדירים, אך היא אפלה ומסוכנת. יצר אותה שר האופל, סאורון, הרוע בהתגלמותו. הטבעת משפיעה לרעה על המחזיק בה. אם היא תחזור לידי השטן, הרוע והחורבן ישתלטו על העולם. כדי להציל את העולם יש להשמיד את הטבעת הזאת! רבים חשבו שההיסטוריה הגיעה לסיומה הטוב והגלובלי. אך, אם עדיין טבעת הרשע קיימת, אסור להיות סובלני כלפיה. שר האופל ייצר את הנאציזם, טבעת הרשע. אך ניצוצות של שטניות התפזרו במקומות רבים, בקואליציה שעשתה מטבעת הרשע העתקים בצבעים שונים: חום-אדום-וירוק (על גוונים). אולי אי אפשר להוכיח איזה טבעת היא האמיתית, לא קשה לדעת איזה היא המזויפת. רק אם ייתמו טבעות כאלה מן הארץ "יהיה ה' אֶחָד וְשֵׁמוֹ אֶחָד".